

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė

Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys

Mažvydas ir Augustinas: *imk(it) ir skaityk(it)* ○ 39

Mindaugas Šinkūnas

Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė

Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner

John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno* rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė

Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816): santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič

Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abraamo Jakobo Penzelio, Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laišakai dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė

Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė

Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Domininkas Burba

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynelis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas

Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 o 317

Vytautas Rinkevičius

Recenzuojama: Pietro U. Dini, „*ins undeudsche gebracht*“. *Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen Kleinen Katechismus*, 2014 o 325

Felix Thies

Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo Punktai sakymų* = *Punkty Kazań Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 o 333

Robert Frost

Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija 3. Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 o 339

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas*, Studija, 2016 o 349

Veronika Girininkaitė

Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga–XX a. pradžia)*, Monografija, 2016 o 363

Regina Venckutė

Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos*, 2014–2015 o 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė

Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis o 381

Vilma Zubaitienė

Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija“ o 387

Ona Daukšienė

In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) o 393

Roma Bončkutė

In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) o 399

Domininkas Burba

Lietuvos edukologijos universitetas, Vilnius

Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave

Vilniaus senienų muziejaus (toliau – VSM) įkūrėjas grafas Eustachijus Tiškevičius (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873) yra viena daugiausiai Lietuvos kultūrai, mokslui bei visuomenei nuveikusių XIX a. vidurio asmenybių. Nors šio intelektualo ir mecenato nuopelnai buvo pripažinti dar jam esant gyvam, tik paskutiniu metu dešimtmečiu prasidėjo įvairiapusis Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos mokslininkų darbas renkant, tiriant ir vertinant išblaškytą Tiškevičiaus mokslinį palikimą, nustatant palikimo reikšmę istorijos, archeologijos, etnografijos ir muziejininkystės, taip pat kalbotyros raidai. Prieš keletą metų pasirodę straipsnių rinkiniai apie Tiškevičiaus asmenybę bei VSM padėjo tvirtą pagrindą tolesniems šio kultūros ir mokslo veikėjo biografijos bei veiklos tyrimams ir juos paskatino¹. Tačiau Lietuvos ir užsienio archyvuose bei bibliotekose dar galima aptikti išsamiai neišanalizuotos medžiagos, kuri atskleidžia ne tik šios garsios asmenybės gyvenimo detales, bet ir sudėtingą XIX a. vidurio Lietuvos kontekstą ir problematiką.

Vroclavo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów), kuriame teko darbuotis², saugomas ne vienas su Tiškevičiaus veikla susijęs dokumentas. Štai Krokuvos istoriko, kolekcininko ir bibliofilo, istoriko Ambroży'jaus Grabowskio (1782–1868) atsiminimų ir šio miesto kronikos knygoje matyti 1857 m. darytas Tiškevičiaus įrašas (Rkps 12156/III [poz. Mf 7902], k. 2208). Taip pat minėtini trys laišakai, kuriuos XIX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje Tiškevičius, kaip Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos pirmininkas, parašė Varšuvos fotografui ir numizmatui Karoliui Beyerui (1818–1877) (Rkps 12521/II [poz. Mf 2244], k. 5–16). Šioje bibliotekoje saugoma ir daugiau su Tiškevičiaus veikla susijusių dokumentų.

Gana atsitiktinai, ieškant lituanistinės medžiagos minėtosios bibliotekos rankraščių kataloge, dėmesį patraukė rinkinys (Rkps 177769/III [poz. Mf 24213]), pavadintas „Papiery po śp. hr. Eusta[chym] Tyszkiewiczzu“ („Vel[ionio] gr[afo] Eusta[chijaus] Tiške-

¹ *Eustachijus Tiškevičius* 2014; *Kova dėl istorijos* 2015.

² Šioje bibliotekoje stažuotasi Lietuvos edukologijos universiteto ir Vroclavo universiteto bendradarbiavimo sutarties pagrindu.

vičiaus dokumentai“). Rankraščių anotavusiame spausdintame kataloge paminėta, kad tarp šios medžiagos yra ir lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis („[...] słowniczek polsko–lietewski“)³. Kataloge gana plačiai pristatytas rinkinio turinys, kurį sudaro: 1) „Papiery naukowe“ („Moksliniai dokumentai“), t. y. trumpos pastabos apie meno paminklus Vilniuje, Lenkijos archeologijos bibliografija, Kircholmo (Salaspilio) planas ir minėtas žodynėlis; 2) „Papiery literackie i warsztatowe“ („Literatūriniai ir darbiniai dokumentai“): a) „Chwila rozpaczy. Opowiadanie oberżysty, powtórzone przez Eust[achego] hr. T[yszkiewicza]“ („Nevilties akimirka. Smuklininko pasakojimas, pakartotas gr[afo] Eust[achiaus] T[iškevičiaus]“; b) „Niezatytułowane opowiadanie i brulion wiersza“ („Apsakymas be antraštės ir eilėraščių juodraštis“); c) „Notatki i papiery różne“ („Užrašai ir įvairūs dokumentai“); 3) „Bruliony listów E. Tyszkiewicza [...]“ („E. Tiškevičiaus laiškų juodraščiai [...]“), t. y. korespondencija, rašyta: a) Maskvos archeologijos draugijai, b) M. K. Zenger (tapatybės nustatyti nepavyko); 4) „Materiały kolekcjonerskie“ („Kolekcionavimo dokumentai“), datuoti 1816–1871 m., ir be datos (maldos tekstas, eilės, kryžių piešiniai); 5) „Papiery pośmiertne“ („Pomirtiniai dokumentai“), t. y. nekrologai, antkapio užrašo tekstas, patvirtinimas apie kilnojamojo turto pardavimą iš varžytinių ir kt. Kataloge nurodyta, kad rinkinys 1953 m. gautas iš Branickių (Braniccy) rinkinių Beskidų Suchoje (Mažosios Lenkijos vaivadija, Suchos apskritis).

Kai kurių dokumentų turinį galima pristatyti ir plačiau. Tiškevičiaus sudarytoje Lenkijos archeologijos bibliografijoje ankstyviausios pozicijos siekia XVI a., pavyzdžiui, rankraštinė 1531 m. datuota Šydloveckių (Szydłowieccy) giminės genealogija (32), vėlyviausios – 1871 m., pavyzdžiui, Ignacijaus Bušinskio (Ignacy Buszyński, 1807–1873) knyga *Dubissa, główna rzeka w dawném Księztwie Żmujdzkiem, dziś w gubernij kowienskiej: z mapą tej rzeki* (Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1871) (30). Iš žinomų darbų buvo žymiojo reformatoriaus Povilo Ksavero Bžostovskio (Paweł Ksawery Brzostowski, 1739–1827) (28–27) XVIII a. sudarytos Bžostovskių giminės genealogijos, Adomo Honorijaus Kirkoro (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) (33), Joachimo Lelevelio (Joachim Lelewel, 1786–1861) darbai (35), Konstantino Tiškevičiaus (Konstanty Tyszkiewicz, 1806–1868) veikalas *Wilija i jej brzegi, pod względem hydrograficznym, historycznym, archeograficznym i etnograficznym, dzieło pośmiertne, wydanie illustrowane* (Drezno, drukiem i nakładem J[ózefa] I[gnacego] Kraszewskiego, 1871) (43) bei daugelis kitų knygų. Rinkinyje po dokumentais dažnai trūksta datų, dokumentai nėra sudėlioti griežta chronologine tvarka. Tiesa, literatūrinio kūrinio „Chwila rozpaczy. Opowiadanie oberżysty, powtórzone przez Eust[achego] hr. T[yszkiewicza]“ pabaigoje minima 1873 m. data ir vieta – Vilnius. Kaip įdomią marginaliją Tiškevičiaus kasdienai rekonstruoti galima paminėti ir 1865 m. rugpjūčio 21 d. Vilniaus „Europos“ viešbučio administracijos išrašytą sąskaitą (98–99). Panašu, kad daugelis dokumentų vis dėlto buvo surašyti jau vėlesniame grafo gyvenimo etape – XIX a. 8-ojo dešimtmečio pradžioje, kai jis gyveno daugiausia Astravo dvare netoli Biržų.

Greta įvairių išrašų iš Tiškevičiaus istorinių tyrimų, grafo asmeninės bibliotekos katalogų, beletristinių kūrinių, įvairių finansinių sąskaitų ir galiausiai jo nekrologų šio rinkinio 55–58 lapuose saugomas ir nedidelės apimties rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis. Rankraštyje nenurodytas nei pavadinimas, nei rašymo data. Nenu-

³ *Inwentarz* 2000, 17, 81.

rodytas ir autorius, tad pirmiausia kyla klausimas, ar jis tikrai sudarytas paties Tiškevičiaus. Visgi palyginus su kitais jo rašto pavyzdžiais, galima tvirtinti, kad dokumentas rašytas paties grafo ranka.

Žodynėlį sudaro 123 antraštiniai žodžiai ir 26 žodžių junginiai. Struktūra elementari: lenkišką žodį ar žodžių junginį atitinka lietuviškas be jokios gramatinės informacijos. Šaltinyje esantys įrašai buvo ne kartą taisomi, kai kurie įrašyti kitu rašalu, prirašyti pieštuku. Nors žodžiai pateikti ne abėcėline tvarka, bet vietomis matyti pastangos laikytis tam tikros tematikos. Pirmame žodynėlio lape (55) daugiausia klausimų ar prašymų, pavyzdžiui, pateiktas klausimas, ar lyja lietus, prašymas ar paliepiamas prikimšti pypkę, pakurti krosnį. Antrame lape (56) įtraukta naminių gyvūnų bei paukščių, indų, stalo ir virtuvės įrankių, pinigų, trečiame (57) – švenčių, religinių dalykų, darbo įrankių pavadinimų, ketvirtame (58) yra nemažai žodžių, kurie reiškia gyvūnų (žinduolių, paukščių, žuvų) pavadinimus, taip pat posakių, susijusių su anatomija (šie užrašyti kitu rašalu atskiru stulpeliu).

Žodynėlio lietuviškų žodžių fonetinės ypatybės visų pirma rodo, kad užrašinėti rytų aukštaičių patarmės faktai: *Uzalas* 'ąžuolas', *Zusis* 'žasis', acc. sg. *lowu* (istorinis garsas [a'] išvirtęs į [u]); *Szwoyntas* 'šventas', *und* 'ant' (senieji dvigarsiai [en, an] išvirtę į [in, un]); *Mielas* 'mielės' (kietasis <l> [l] prieš *e* tipo vokalizmą). Galima įžiūrėti dar siauriau lokalizuojamų ypatybių, ypač būdingų rytų aukštaičiams panevėžiškiams, pavyzdžiui, dažnai monoftongizuojama nom. pl. galūnė: *łaszynie* 'lašiniai', *marszkinia* 'marškiniai', *Plauke* 'plaukai', *raszucze* 'riešutai', *Rate* 'ratai', *rugie* 'rugiai', *Zyrnie* 'žirniai'⁴. Tiškevičius 1865–1871 m. gyveno pusbroliui Mykolui Tiškevičiui (Michał Tyszkiewicz, 1828–1897) priklausančiame Astravo dvare prie Biržų, kuris kaip tik patenka į dabar skiriamą panevėžiškių teritoriją. Minėtos formos leidžia spėti, kad žodynėlis galėjo būti sudarytas kaip tik tuo metu.

Ne vienu atveju matyti, kad asmuo, sudarinėjęs žodyną, ne itin mokėjo lietuvių kalbą, plg. *katiatas* 'speneliai' (plg. *kaka* 'spenys'), *lepiou* 'liepiau [?]' (lenk. *rozkaz*), *letas* 'lietus', *mylas* 'muilas', *muszkiet* 'muškieta', *naktas* 'naktis', *pat* 'pats, sutuoktinis', *pauszuk* [?] 'paieškok [?]'. Kartais klysta nurodant reikšmę, pavyzdžiui, prie lenk. *szczur* 'žiurkė' pateiktas liet. atitikmuo *piata* 'pelė'.

Žinoma, kad Tiškevičius labai vertino lietuvių kalbą, savo darbuose etnologijos klausimais rėmėsi ir lietuvių kalbos duomenimis⁵. Pasak etnologės Auksuolės Čepaitienės, ne tik Lietuvos istorija, bet ir kalba jam yra „lietuvių kultūrinės tapatybės ir skirtybės bruožas“⁶. Brigitos Speičytės išsamiai tirti Pranciškaus Vilčinskio (Franciszek Wilczyński, 1796–1859) laišakai Tiškevičiui rodo, kad lietuvių kalbos klausimai Vilniaus VSM įkūrėjui buvo tikrai aktualūs tiek jo moksliniams darbams, tiek platesnei politinei programai⁷.

Lietuvių kalbos žodžių esama ir Tiškevičiaus lenkiškai parašytoje monografijoje apie Biržus *Birże. Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi (Biržai. Žvilgsnis į miestą, pilies ir majorato praeitį)*⁸. Žodynėlyje įrašyta *czabaty*, o knygoje – *czabatej*; ati-

4 Plg. LKA II, 61–62 žemėl. Už lingvistines pastabas dėkoju kalbos istorikui prof. habil. dr. Giedriui Subačiui.

5 Keršytė 2008, 46–60; Keršytė 2005–2006, 10–15; Čepaitienė 2014, 154–155.

6 Čepaitienė 2014, 155.

7 Speičytė 2015, 87–110. Taip pat žr. Griškaitė 2014, 242–243.

8 Tyszkiewicz 1869; Tiškevičius 1998.

tinkamai *warys* ir *waras*; *marszkynia* ir *Marszkynie*. Kai kurie žodžiai rašomi skirtingai galbūt todėl, kad gyvendamas Biržų apylinkėse Tiškevičius girdėjo rytų aukštaičių panevėžiškių patarmę. Nors žodynyje lenkiško žodžio *wapno* 'kalkės' lietuviškas atitikmuo nurodytas *wopno*, knygoje pateiktas jau kitas – *Kalkas*, kuris, anot autoriaus, perimtas iš vokiečių kalbos⁹.

Kaip į Vroclavo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos fondus pateko šis dokumentų rinkinys, nustatyti nėra lengva. Minėta, kad iš kataloge pateiktos informacijos matyti, jog jis buvo gautas 1953 m. iš Branickių rinkinių Beskidų Suchoje¹⁰. Žinoma, kad į Branickių biblioteką pateko Raudondvario rūmų bibliotekos rinkiniai. Po Antrojo pasaulinio karo jie pervežti į Vroclavą ir perduoti į iš Lvovo perkeltos Ossolińskių bibliotekos fondus¹¹. Tiškevičių rinkiniai į Beskidų Suchą pateko depozito teisėmis, Varšuvoje jie buvo saugomi Branickių rūmuose (dab. Miodowa 6)¹². Pasak Aldonos Snitkuvienės, Raudondvario bibliotekos unikaliausių knygų kolekcija po Pirmojo pasaulinio karo pateko į Beskidų Suchos pilį Galicijoje, o dalį vertingiausių rankraščių Benediktas Jonas Tiškevičius (Benedykt Jan Tyszkiewicz, 1875–1948) išsivežė iš Lietuvos ir jie buvo saugomi Varšuvoje¹³. Nors autorė neminėjo, kad į Beskidų Suchą pergabenti ir archyviniai dokumentai, bet greičiausiai Tiškevičiaus dokumentai, tarp jų ir žodynėlis, buvo atgabenti pirmiausia į Branickių biblioteką, tuo metu jau priklausančią Tarnovskiams (Tarnowscy), o vėliau pateko į Vroclavą. Tiesa, tai kol kas tik hipotetinis spėjimas. Sudėtinga būtų šiandien nuspėti, kaip tai galėjo atsitikti. Vienas iš inventorius sudarytojų Maciejus Matwijówas šios publikacijos autoriui sakė, kad dabar vargu ar galima sužinoti, kaip Tiškevičiaus dokumentai galėjo patekti į Beskidų Suchą. Tuo metu bibliotekose dažniausiai nebuvo atskirai fiksuojami atkeliaujantys dokumentai, o spausdintuose ir rankraštiniuose kataloguose jų nėra. Nemažai mokslininko dokumentų po jo mirties pasklido po kitas Lenkijos bibliotekas, pavyzdžiui, Kurniko (tada buvusio Prūsijos teritorijoje) ar Austrijai ir Vengrijai priklausiusių Krokuvos ar Beskidų Suchos bibliotekas. Iš tiesų hipotezė, teigianti, kad šis rinkinys galėjo patekti iš Raudondvario, turi daug silpnų pusių. Viena vertus, iš tiesų Raudondvario savininkai vargiai turėjo stiprius ryšius su Tiškevičiumi, jie buvo gana tolimi giminaičiai, kita vertus, žinoma apie Raudondvario archyvo išvežimą į Varšuvą, į Krasińskių ordinacijos biblioteką (*Biblioteka Ordynacji Krasińskich*), o ne į Beskidų Suchą. Tačiau tiek po Tiškevičiaus mirties, juolab po Pirmojo pasaulinio karo, atsikuriant Lietuvos valstybei ir emigruojant aristokratų giminėms, dokumentai būdavo išvežami įvairiais keliais ir atsekti šių kelionių maršrutus galbūt jau nebepavyks.

Aišku, nereikėtų pervertinti surasto šaltinio reikšmės – visgi tokios nedidelės apimties rankraštinio žodyno galima rasti ir daugiau. Tačiau tai yra dar vienas žingsnis tiriant ne tik Tiškevičiaus asmenybę, bet ir lietuvių kalbos istoriją. Istorikės Redos Griškaitės teigimu, šis radinys Vroclave, kaip ir kiti su žymiuoju Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių tyrėjo asmenybe susiję šaltiniai, yra dar vienos krypties renkant ir tiriant išblaškytą Eustachijaus Tiškevičiaus paveldą atradimas.

⁹ Tyszkiewicz 1869, 18–28; Tiškevičius 1998, 12–17.

¹⁰ *Inwentarz* 2000, 17, 81.

¹¹ Małyśiak 1986, 79, 91; *Historia. Dzieje*

kolekcji (<http://www.kolekcjonerzy.mnw.art.pl/sucha/historia.html>).

¹² Bieńkowska 2005, 337.

¹³ Snitkuvienė 1998, 36–37.

Literatūra ir šaltiniai:

- BIEŃKOWSKA, BARBARA, 2005: *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa: Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej.
- ČEPAITIENĖ, AUKSUOLĖ, 2014: „Eustachijus Tiškevičius ir etnologinio pobūdžio žinios“, *Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai*. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Žygintas Būčys ir Reda Griškaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 145–155.
- Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai*. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytas 2014 m. balandžio 9–11 d. Lietuvos nacionaliniame muziejuje ir Biržų krašto muziejuje *Sėla* vykusios grafo, archeologo, muziejainiko, istoriko E. Tiškevičiaus (1814–1873) 200-osioms gimimo metinėms skirtos tarptautinės mokslinės konferencijos pranešimų pagrindu, sudarytojai Žygintas Būčys, Reda Griškaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2014: „Eustachijus Tiškevičius – beletristas“, *Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai*. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Žygintas Būčys ir Reda Griškaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 239–267.
- Historia. Dzieje kolekcji (<http://www.kolekcjonerzy.mnw.art.pl/sucha/historia.html>).
- Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu 17. Rękopisy 17709–17945*, pod red. Wandy Sonnak; oprac. i przygot. do dr. Hanna Kulesza [et al.]; Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, 2000, 81.
- KERŠYTĖ, NASTAZIJA, 2005–2006: „Eustachijaus Tiškevičiaus dėmesys lietuvių etnografijai“, *Etnografija: metraštis* 15/16, 10–15.
- KERŠYTĖ, NASTAZIJA, 2008: „Eustachijus Tiškevičius ir lietuvių etnologija“, *Kultūrologija* 15. *Asmenybė: menas, istorija, dabartis*, sudarytoja Rasa Vasinauskaitė, 46–60.
- Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015.
- MAŁYSIAK, HELENA, 1986: *Biblioteka Branickich i Tarnowskich w Suchej*, Bielsko-Biała: Beskidzka Oficyna Wydawnicza BTSK.
- SNITKUVIENĖ, ALDONA, 1998: *Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Vilnius: VU I-kl.
- SPEIČYTĖ, BRIGITA, 2015: „Lietuvių kalbos archeologija: Pranciškaus Vilčinsko laiškas Eustachijui Tiškevičiui“, *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. Mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 87–110.
- TIŠKEVIČIUS, EUSTACHIJUS, 1998: *Biržai. Žvilgsnis į miesto, pilies ir majorato praeitį*, iš lenkų k. vertė Algimantas Baublys, Šiauliai: Saulės delta.
- TYSZKIEWICZ, EUSTACHY, 1869: *Birże. Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*, skrešlį Eustachy Tyszkiewicz, St.-Petersburg: czcionkami A. H. Kirkora.
- [TIŠKEVIČIUS, EUSTACHIJUS,]: [Lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis]; Wrocławo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos Rankraščių skyrius (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów): Rkps 177769/III (poz. Mf 24213), k. 55–58.
- VSM – Vilniaus senienų muziejus.

DOMININKAS BURBA
Lietuvos edukologijos universitetas
T. Ševčenkos g. 31
LT-03111 Vilnius, Lietuva
el. p.: domininkasb@gmail.com

Gauta 2017 m. birželio 4 d.

[Eustachijus Tiškevičius, LENKŲ–LIETUVIŲ KALBŲ ŽODYNĖLIS,] XIX a. vidurys?; Vroclavo nacionalinės Ossolińskių bibliotekos Rankraščių skyrius (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Dział Rękopisów): Rkps 177769/III (poz. Mf 24213), k. 55–58¹⁴.

[k. 55]

NB

Zapal swieczę.	—	Uzdek zwakis –
— wpiecu.	—	Uzdek ¹⁵ pieczes – pakurk ¹⁶
daj wody –		Dok undani –
zrob Herbatę.	—	padirpk herbotu –
sciel pościel –	—	łowu uszkłok.
która godzina –	—	katro ¹⁷ gadinas ¹⁸ adina ¹⁹
czy deszcz –	—	ar letas –
— pogoda –	—	ar giedras –
— mróz –	—	ar Szaltis ²⁰ – szaltis ²¹ –
podaj płaszcz	—	padok ploszczu –
— czapkę	—	— kiapury ²² –
— kalosze	—	— kuntaplis ²³
nałoz fajkę	—	prikiszk pipku ²⁴
daj cygaro –	—	dok cygaro ²⁵
odejdz na chwilę –	—	nuweik und und czesu.
daj urynał –	—	padok naktias podalis ²⁶
– sprowadź dorożkę.	—	pauszuk [?] kuczer ²⁷ –
– Ja wrócę prędko –	—	asz toj su gryszy –
– idę na górę –	—	asz ejne und aukszte –
– czy był kto u mnie –	—	ar buwa kas pas mani.
– ubierać się pora –	—	dok mań apsiwilkt.
– podaj wódki –	—	padok arełkos –

14 Dėkoju bibliotekos vadovybei už leidimą nuskenuoti dokumentą iš originalo ir jį publikuoti. Už operatyvumą ir geranoriškumą dėkui Reprografijos skyriaus kolektyvui bei Mikroformų skyriaus darbuotojams, ypač Monikai Masel ir Jerzy'ui Mazurekui. Ačiū ir kolegai Kamilui Frejlichui iš Varšuvos už tai, kad persiuntė dominančių knygų puslapių kopijas.

15 Išbraukta pieštuku.

16 Žodis įrašytas pieštuku.

17 Taisyta pieštuku iš *katras*.

18 Išbraukta pieštuku.

19 Žodis įrašytas pieštuku.

20 Pradėta rašyti *Szilim*, bet pataisyta į *Szaltis*.

21 Dėl tikrumo, kad pirmas taisytas variantas taptų aiškus, dar kartą prirašyta *szaltis*.

22 Forma *kiapuros* pieštuku ištaisyta į *kiapury*.

23 Žodis įrašytas pieštuku.

24 Lietuviškas žodžių junginys įrašytas pieštuku.

25 Pieštuku taisyta iš *cygaros*.

26 Lietuviškas žodžių junginys įrašytas pieštuku.

27 Lietuviškas žodžių junginys įrašytas pieštuku.

Lapal sūrių.	Užden žvanis
— upiečių.	Užden piėores pakurk
Įoj wdy.	Įox uūdaui
zrob pierbatę.	padirpk herbota
šūel pōšūel.	Towa uūntox.
Klōia gōšūia.	katrias gōšūia adina
ay šera	ar letas
— pōšūa	ar giedras
— mōr.	ar šaltis — raltis
podaj ptaura	padox ptorau
— raprę	— kiapurę
— kalone	— kuntaplis
nater šajūg	poikivę pipku
Įoj cygarų.	Įox cygarų
odejė na chūik.	nuwejkand und ceku.
Įoj uūgnat.	padox naktias pōdētis
— pōrowadi šōrōis.	pamzux kucrer
— Įa wriūg pōšūo	ar šoj su gxyry
— idę na gōis	ar ejie und cūmrite.
— ay byt kōo u mē	ar buwa kai pōa mair.
— ūbierac ūę pōra	Įox mair apšūwikt.
— podaj wūdai	padox aretkes

2dejiuj futro — ^{tatutu} paimak ~~futro~~
 — Plana — — — plwroru

Teriuro — Izaras,
 itau — Prudas.
 Tyka — Szaukntas.
 mirra — bludas —
 noz — peiliti.
 widelca — widelaysi —
 furia — nuszkiet.
 krowa — kaswia.
 owca — aaiata.
 swinia — kiauata.
 Zyd — Zydai —
 stowien — Zmozus —
 kolara — Dake.
 orotuo — Tejwie —
 gross — makikas.
 ztofo — auzas
 ztofoke — auziuos
 mogota — kape
 parkau — tuora —

Anep — numiri lis —
 Derra — letas —
 sinig — sinigas —
 chleb — Duana.
 Zyta — rugie
 Kochauka — melita —
 Kochana — mieta
 medwied — miarka
 Zaiac — uirnis —
 Fas — bredysi —
 gis — Zuis —
 iudyk — Kuswia —
 kura — wista —
 mleka — pienas —
 maso — s'niestas —
 smictana — imitona.
 Stouina — Taszynie —
 Kryz — Kryzas —
 orredy — rawnure
 mozt — tyltas —

[k. 56]

Zdejmij futro — paimk futros²⁸ taľubu²⁹
— Płaszcz — — płoszczu

Jezioro	— Ezaras.	trup	— numirilis —
Staw	— Prudas.	deszcz	— letas —
łyżka	— Szauksztas.	śnieg	— śniegas —
miska	— bludas —	chleb	— duana.
noż	— peilis —	Zyto	— rugie
widelce	— widelczys —	kochanka	— melita —
fuzia	— muszkiet —	kochana	— miejła
krowa	— karwia.	niedzwiedz	— miaszka
owca	— awiała.	zaiąc	— kiszkis —
Swinia	— kiauła.	łoś	— bredys —
Zyd	— Zydas —	geś	— Zusis —
człowiek	— Zmogus —	indyk	— kurkia —
kolasa	— Rate.	kura	— wiszta —
czółno	— łejwie —	mleko ³⁰	— pienas —
grosz	— skatikas.	masło	— świestas —
złoto	— auxas	smietana	— śmietona.
złotówka	— auxinas	słonina	— łaszynie —
mogiła	— kape	krzyz	— kryzas —
parkan	— twora —	orzechy	— raszucze
		most	— tyltas —

[k. 57]

Niech będzie pochwalony Ta gul bus pagar-
Jezus Chrystus — bintas Jezusas chris-
tusas —

Na wieki wiekow

Amen — Und amzino³¹ amzis³² am-
zinui³³ amen —

Błyskawica	— Zajbas —	Kościół	— Baznicza.
Grzmot	— Greustynis —	Ksiądz	— Kunigas —
Piorun	— Perkunas.	Ksiąze	— Kunigajsztys.
chuj	— bibis —	Bóg	— Ponas ³⁴ Diewas —
Wielkanoc	— Wielikos —	Święty	— Szwyntas
Boze Narz	— Kaledas.	wieś	— sodzos —
Nowy Rok	— Nauie Miat.	wyspa	— sała

28 Išbraukta pieštuku.

29 Žodis įrašytas pieštuku virš išbraukto futros.

30 Taisyta iš mлека.

31 Išbraukta pieštuku.

32 Žodis įrašytas pieštuku virš išbraukto amzino.

33 Pieštuku taisyta iš amzinois.

34 Atrodo, taisyta iš Panas.

Miękkość pokwalony Ta galbus pagas-
 Jerus Abystus — bintas Jerusas chri-
 susas-

Naviči viedov ^{amru}
 Amru — Und ~~amru~~ au-
 ^u
 zinu amru -

<p> Bitykavica — Lijbas- Gromet — Gromstynis- Piorun — Piorunas. Chuj — Bibis- Wielkanoc — Wielikos- Dore Nur — Kaledas. Wory Don — Naurie Miat. Kosiut — Pazusora. Kuzi — Kuzigas. Kuzie — Kuzigajirty. Bog — Penas Driwas- Smity — Smyntas wies — sodas- wyipa — sata </p>	<p> Pivo — alus miod — miados Pies — szawa. Koi — arklis. Wot — jauras. agta — plita wapno — wopno Inews — matkos. Jedliwa — agta- Dab — Uzatas- Kamien — akmo woda — unda. Arzka — upia- bity — wrabaty. Koruda — marzkuwa. sieniera — kirwis- Rosa — Dalgia. </p>
---	---

polowai - miédot.
 Łamien i kłóka - dżina.
 wtozy - staurė.
 Juktka - obėtis -
 brona - burras -
 groch - byrnė.
 bob - pupas.
 Socha - arėtas.
 Kij - pagalis -
 ptan - paukizė.
 jascotka - krekzde.
 bocian - starkas -
 srrra - izarka -
 stonė - sauta -
 kszyc - miėno.
 gwiazdy - zwiėzda -
 lod - Tadas -
 ptotno - audiautas -
 igła - adata -
 upiow - bejdykta -
 imiėci - gittynė -
 bic - muszt -
 sowa - piateda -
 szorur - pieta -
 goi no - szudas -

ryba - žuvis.
 rak - wiazys -
 Tapci - wiza.
 izonypak - lidis
 otin - eneris -
 ptotka - ksia -
 zelaro - gwiaterys -
 miėd - waxy -
 rorkas - lepion -
 noc - nautas
 Zona - patia
 maz - pat.
 mizurymu - witas -
 Dnieko - wojkas -
 Driewczka - miėgaita
 kłopotni - biestnuun -
 wiatr - wicias -
 Ptitno - audartas.
 { Jukno - Nitas,
 miytas - miytas -
 Drodno - Wicetas -
 piada - myza
 cyeri - Rafiatas
 shtapinae - kibit.
 jayca - pawte
 Dupa - Szynia
 wtozy naptowic - staurė
 na piidni - kuszyo.

Piwo	—	alus	Dąb	—	Uzałas –
miod	—	miadus	Kamień	—	akmo
Pies	—	szuwa.	woda	—	Unda –
Koń	—	arklis.	Rzeka	—	upia –
Woł	—	jaucas.	bóty	—	czabaty.
cegła	—	plita	koszula	—	marszkinia.
wapno	—	wopno	siekiera	—	kirwis
drzewo	—	małkos.	kosa	—	dalgia.
Jedlina –	—	agła –			

[k. 58]

polować	—	miedzot.	łapcie	—	wiza.
Zamek <u>y</u> kłódka	—	spina.	szczupak	—	lidis
włosy	—	Płauke –	okoń	—	eszeris –
Jabłko	—	obalis ³⁵ –	płotka	—	koia –
brzoza	—	barzas ³⁶ –	zełazo	—	giałezys –
Groch	—	Zyrnie.	miedz	—	warys ³⁷ –
Bob	—	pupas.	rozkaz	—	lepiou –
Socha	—	arkłas. –	noc	—	naktas
Kij	—	pagalis –	Zona	—	patia
ptak	—	paukszte.	Mąż	—	pat.
jaskółka	—	krekszde.	Męszczyzna	—	wiras –
bocian	—	starkas –	dziecko	—	wojkas –
sroka	—	szarka –	dziewczyna	—	miergaita
słońce	—	sauła –	chłopiec	—	biernukas –
księżyc	—	mieno.	wiatr	—	wieias –
gwiazdy	—	żweygźda –	Płótno	—	audakłas.
lod	—	ładus –	sukno	—	miłas.
płótno	—	audiakłas –	mydło	—	myłas –
igła	—	adata –	Drozdze	—	Miełas –
upior	—	bejdykła –			
śmierć	—	giltynie –	pizda	—	myza
bić	—	muszt –	cycki	—	katiałas
sowa	—	pialeda.	obląpiał	—	kibit.
szczur	—	piała –	jajca	—	pawte
gówno	—	szudas –	Dupa	—	Szykinia
ryba	—	zuwis.	włosy na głowie	—	Płauke
rak	—	wiazys.	— na pizdzie	—	Kuszys.

³⁵ Taisyta iš *obelis*.

³⁶ Taisyta iš *berzas*.

³⁷ Raidė *r* taisyta.